

NIKKOLO AMMANITINING “MEN VA SEN” ASARIDA TROPLARNING QO’LLANILISHI

B.S. Ergashova

O’zDJTU Italian tili kafedrasi mudiri

Hozirgi davr italyan adabiyotining yirik namoyondalaridan biri Nikkolo Ammaniti 1966 yil 25-sentyabrda Rimda ziyolilar oilasida tug'ilgan. Uning bиринчи romanı, “Branchie” (Baqalar) to’plami hisoblanib, 1994 yilda Ediesse tomonidan nashr etilgan. Bu roman uning adabiy muhitga kirib kelish debochasi edi. 1996-yilda Mondadorining “Fango” (Ko’lmak) hikoyalar to’plami nashr etilgan; uch yil o’tgach, “Ti prendo e ti porto via” (Seni olib olislarga ketaman) Mondadori tomonidan ham nashr etildi, ammo uni keng ommaga mashhur qilgan asari “Io non ho paura” (Men qo’rqmayman) romani edi. “Men va Sen” Nikkolo Ammanitining 2010-yil oktyabr oyida nashr etilgan qisqa romani.

2012-yilda kitob rejissyor Bernardo Bertoluchchi tomonidan xuddi shu nomdag'i filmga aylantirildi. Mazkur ilmiy ishimizda N. Ammanitining “Men va sen” asarida qo’llanilgan qahramonlar obrazini yoritib beruvchi troplarning leksik tahlili o’rganiladi.

“Men va Sen” asarida jonlantirishni ko’p o’rinlarda ishlatilganini guvohi bo’lamiz: “Mi ci sono allungato sopra mentre il sangue mi pulsava nei timpani-men yuqorida cho’zildim, bu paytda qon qo’shnog’ora jaranglarini urayotgan edi”. Ushbu gapda qon so’zini jonlantirish hodisasi yuz bergen, ya’ni oddiygina “qattiq nafas olayotgan edim yoki tomirim urayotgan edi” kabi jumlalar o’rniga “qon qo’shnog’ora jaranglarini urayotgan edi” jumlasining ishlatilishi hikoyachi tilining mukammalligi hamda murakkabligini, uslubning farqliligi, muallif leksikasining boyligidan dalolat beradi. Bizga ma'lumki, inson qoni faqat oqimda harakatlanadi, unda urish xususiyati mavjud emas. “la luce tetra dell’Iba le disegnava la sagoma sottile- tongning yoqimsiz nuri unda ingichka changlarni chizardi.” Bu o'rinda tong nurining insonga xos chizish san’atini olishi, ma’noviy kategoriyanı kengaytirmoqda. Italian tilida ushbu hodisa “Personificazione” – shaxslantirish deya ataladi va bunda odamdag'i xislat va illatlarning ko'pchiligi narsalar va jonzotlarda kuzatiladi.

“Il cielo grigio pesava sopra i tetti e tra le antenne-Kulrang osmon tomlar va televizor simlari orasida osilib turar edi”. Bu yerda muallif qahramon ko’zları orqali tabiat manzarasini chizmoqda. Osmonning osilib turgan holatda ko’rinishi kishining kayfiyati yo’qligi yoki nimadandir jahli chiqqanini bildiradi. “La furia che mi faceva partire a testa bassa? – G’azab meni boshimni egishga majbur qilyaptimi?”. G’azabning harakatga keltirilishi ichki kechinmalarning yanada jonliroq tasvirlanishiga sabab bo’imoqda. “Ero seduto su un gigante di pietra che mi abbracciava e non mi lasciava andare- Men bir maxluqot ustida o’tirgandek edim, meni quchoqlab olgan va ketishimga imkon bermasdi”. Bu yerda mashinaning o’rindig’i maxluqqa va xavfsizlik kamari uning qo’llariga qiyoslanmoqda. Qattiq aqliy va psixologik hujum ta’sirida qolgan Lorenzo vaziyatini shunday izohlab bermoqda. Jonlantirishning ikkinchi turi intoq (nutq bilan bog’liq) bo’lib, nutqi yo’q narsa va predmetlarni nutq egasi sifatida jonlantirish usulidir. Ushbu usul ko’pincha majoziy mavzudagi ertaklarga xos bo’lib, bu hodisa italyan tilida “allegoriya” deb ataladi.

Allegoriya (grekcha allon “ boshqa ” va agoreuo “ aytaman ” ya’ni “ boshqacha nomlash degan ma’noni anglatadi ”) shunday badiiy vositaki, unda hayvonlar, hasharotlar, nutqsiz jonzotlar odam kabi harakatlanadi, gapiradi va biz ularni axloqiy tarbiya beradigan “ Fiaba ” larda ko’plab uchrata olamiz. Masalan, italyan ertakshunoslaridan biri Karlo Lapuchchining “ Ozg’in tovuq ” ertagida tulki hamda tovuq obrazlariga nisbatan intoq san’ati ishlataligilgan:

Gallina: “ Sta’ sicura, e aspettami. ” – Tovuq: ishonaver va meni kut.

Volpe: “ Ti aspetto, ti aspetto... E ricordati di non fare scherzo, perche’ di qui prima o poi dovrà passare ”. Tulki: seni kutaman, seni kutaman.... yodingda tut, hazillasha ko’rma, chunki ertami-kechmi baribir, shu yerdan o’tasan.

Ammaniti ijodida ko’zga tashlanadigan badiiy vositalardan biri giperbola (grekcha “ huperbole ”-mubolag’ a) bo’lib, u orqali qahramonning ichki dunyosi, hayoloti hamda xarakteri ko’rsatib beriladi. Mubolag’ada san’atkor tasvirlanayotgan shaxs, predmet, voqe-a-hodisalarni boshqalaradidan ajratib ko’rsatish, diqqatini jalb qilish maqsadida judayam bo’rttirib tasvirlaydi. Aslida, san’at va adabiyotning hamma vositalarida, ularning voqe bo’lishi hamda yashashida mubolag’ a qatnashadi; mubolag’ a qatnashmasa, san’at ham adabiyot ham sayqal topmaydi. Ularning asosida real tasavvur qiladigan, odam to’liq ishonadigan mubolag’ a bo’lsa, giperbola usulida bu yanada orttirib, o’ta kuchaytirib tasvirlanadi. Bu usul ko’pincha sifatlash, o’xshatish, jonlantirish kabi vositalar bilan hamkorlik qiladi va shu yo’l bilan o’zining behisob qudratini, o’lchovi yo’q kuchini namoyish etadi. Mubolag’ aning tablig’, ig’roq, g’uluv kabi turlari ham mavjud bo’lib, ular, asosan, qahramonlik dostonlarida uchraydi.

Mubolag’ a ham tasvirning ta’sirchan chiqishiga, obrazli ifodalanishiga xizmat qiladi. “ Mubolag’ aning so’z ma’nosining ko’chishiga asoslanishi uning troplar guruhiga mansubligini ko’rsatsa ham, u tropning boshqa ko’rinishlaridan farq qiladi. Chunki tropning boshqa ko’rinishlarida ko’chma ma’no ma’lum bir belgi asosida o’xshatish, taqqoslash, voqe-a-hodisa yoki predmetlar o’rtasidagi bog’liqlikka ko’ra bo’lsa, mubolag’ a esa to’g’ri ma’noda tushunmaslikni talab etadi ” Mubolag’ a ga asoslangan ko’chim badiiy matnga nutq predmetiga nisbatan tinglovchi yoki kitobxon e’tiborini tortish va nutqning emotsiionalekspressivligini ta’minalash maqsadi bilan olib kiriladi. Mubolag’ada ifodalanayotgan axborot tabiiyki, hayot haqiqatiga mos kelmaydi. Lekin me’yor buzilsa kutilgan effektga erishilmasligi ham mumkin. Aslida “ mubolag’ ali nutqning asosiy maqsadi axborot berish emas, balki, tinglovchi yoki o’quvchiga ta’sir qilishdir ”.

Bugungi badiiy adabiyotda giperbolaning mazmun jihatni, ta’sir kategoriyasi qisqarib bormoqda, ya’ni ma’no jihatdan yondashilganda, u ozgina bo’rttirish, kuchaytirishga teng bo’lmoqda. Masalan: ” Tra i tredici e I quttordici anni ero cresciuto di botto... Mia madre diceva che due cavalli da tiro mi avevano stirato. Passavo un sacco di tempo allo specchio a osservarmi la pelle bianca macchiata di lentiggini, i peli sulle gambe. Sulla testa mi cresceva un cespuglio castano da cui spuntavano le orecchie... un naso imponente mi divideva gli occhi verdi ”. – “ O’n uch-o’n to’rt yoshlar orasida birdan o’sib ketdim. Oyimning aytishicha, meni ikki otli arava bosib, dazmollab ketgan. Bir qop vaqtini ko’zgu oldida sepkillarning izi bor oq termini, oyoqlarimdagи tuklarni kuzatgancha o’tkazardim. Boshimda o’sayotgan kashtan rangli butazordan quloqlar yorib chiqqan. Bir bahaybat burun ikki yashil ko’zni bo’lib turar edi. ” Bu yerda “ ikki otli arava bosib, dazmollab ketgan ” jumlesi qahramon

Lorenzoning bo‘yi uzunligi hamda ozg‘inligini bo‘rttirib ko‘rsatmoqda. Bu esa o‘z navbatida o‘quvchi tasavvurida qahramon tasvirini chizish, yaratish imkoniyatini kuchaytiradi. Vaqtga nisbatan qop so‘zining ishlatalishi ham badiiy sayqallikka jilo berib giperbolaga mazmunan taqlid qilyapti, ya’ni vaqt mavhum tushuncha bo‘lib, uni qop bilan o‘lchab bo‘lmaydi, uni faqat sekundlarda, daqiqalarda belgilash mumkin. “Ancha soat ko‘zgu qarshisida turdim”, ko‘proq kundalik tilga xos, shu sababdan muallif qop so‘zini tanlagan. Kashtan rangli butazor-jingalak sochning ekvivalenti hisoblanib, u ma’nuning o‘ta kuchayishiga sabab bo‘lmoqda, ya’ni soch oddiygina jingalak emas, balki orasiga taroq kirolmas darajada ekanligi, bu esa inson oralay olmas chakalakzor-u, betartib butazorga tengligi obrazning yaratilishida yana bir asosiy detal vazifasini bajarmoqda. “Spuntare” fe’li ham oddiygina “apparire” paydo bo‘lmoq, ko‘rinmoq fe’llarinining orttirilgan, kuchaytirilgan shakli sanaladi. Burunga nisbatan enorme so‘zining ishlatalishi o‘ta katta burun tarjimasini berib, bunda burun ko‘z oldimizda tor hovliga tiqilib qolgan avtokran tasvirini gavdalantirmoqda.

“Quello era l’inferno in terra. C’erano centinaia di ragazzi” – “Bu – yerdagi do‘zax edi. Yuzminglab bolalar bor edi”. Ushbu holatda bolalar sonining nihoyatda orttirilib ko‘rsatilishi orqali qahramon Lorenzoning bu holatga salbiy munosabatda ekanligidan dalolat beradi, hamda yana bir bor uning odamoviligiga sha’mal qiladi.

Asarda litota-tafritlardan deyarli foydalanilmagan. O‘zbek mumtoz adabiyotida tazod deb ataluvchi tasviriy vosita qarshilantirish ma’nosini beradi a unda zid ma’noli so‘zlar qo‘llaniladi. Italiany tilida esa bunday tasviriy vositalar ossimoro deb ataladi. Bugungi kunda tazodning zamонавиу ko‘rinishi sifatida oksyumorон hodisasi yaratildi. Oksyumorон grekcha so‘z bo‘lib, “o’tkir lekin bema’ni” degan ma’noni bildiradi. Ular ayrim adabiyotlarda “okkazional birikmalar”, “noodatiy birikmalar” yoki “g‘ayriodatiy birikmalar” deb ham yuritiladi.

Ossimoro antitesining bir turi sanalib, nutqqa yanada jonlantirish, hayotiylik berish maqsadida foydalaniladi. Masalan asardagi quyidagi jumlanı keltirish mumkin:” Ho girato a destra, un morto vivente mi e venuto incontro ciabattando – O‘ng tomonga qaradim, bir tirik jasad shalp-shulp qadam bosiq mening qarshimda paydo bo‘ldi”. bu yerdagi tirik jasad birikmasining qo‘llanilishi mazmunning jonlanishiga turtki bo‘lmoqda.

Bosh qahramon Lorenzo haqida ham bir nechta tasvirlar, o‘xshatishlar mavjud: “Lorenzo, tu sei come le piante grasse, cresci senza disturbare... mi diceva una vecchia tata di Caserta-Lorenzo, sen xuddi semiz o‘tlarga o‘xshaysan, to‘xtamasdan o‘sasan. Kasertaning qari rohibasi shunday derdi”. Bundan bilish mumkinki, Lorenzo uzun bo‘yli bola bo‘lgan, balki tengdoshlaridan ancha uzunroq ham. “Io sguardo mi e finito sullo specchio attaccato all’anta dell’armadio e ho visto riflesso un ragazzino in mutande, bianchiccio come un verme, con le gambe che sembravano ramoscelli...- nigohim shkaf tabaqasiga yopishtirilgan ko‘zgu qarshisida to‘xtadi va tungi kiyimda bir bolakay aksini ko‘rdim, daraxt qurtiday oqish, oyoqlari shoxchalarga o‘xshaydi”. Bu tasvirlar Lorenzoning mukammal portretini yaratishga tayanch bo‘ladi. Ayniqsa, oyoqlarining daraxt shoxchalariga qiyoslanishi badiiylikni yanada oshirib, uning ozg‘in va uzun tanasi borligini bildiryapti.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Claudio Manella, Cesara Pallante "Guida ai verbi Italiani". Progetto Lingua Edizioni. Firenze, Italia 2006.
2. "IO e TE", Niccolo Ammaniti. Einaudi. 2010.
3. Sambugar "Strutture dell'Italiano" Copyright N. Zanichelli. S.p.A., Bologna 1985.
4. Раҳматуллаев Ш. Нутқимиз қўрки. – Тошкент: "Фан", 1970.
5. Раҳматуллаев Ш. Ўзбек фразеологиясининг баъзи масалалари. – Тошкент: Фан, 1966.